

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ДОСЛІДНА РОБОТА ЩОДО ВИЯВЛЕННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ В УЧНІВСЬКІЙ МОЛОДІ

EXPERIMENTAL-RESEARCH WORK ON THE DISCOVERY OF LEADERSHIP QUALITIES IN PUPILS

Наукове дослідження присвячено вихованню сучасного лідера, що є умовою підготовки молодого покоління до керування власним життям. Зрозуміло, що ефективне виховання лідерів передбачає врахування вікових особливостей школярів. Відомо, що лідерство виявляється на різних вікових етапах розвитку та становлення особистості, але має свої особливості щодо мотивації, висування та ефективності. Проаналізовано співвіднесення загальних і специфічних якостей лідера із соціально-психологічними особливостями розвитку лідерських якостей молодших підлітків. Детально розглянуто активність й ініціативність, що виражаються в: потребі брати участь у житті соціуму; товарищескості у прагненні до взаємодії з оточуючими; наполегливості, працездатності у прагненні до самоствердження, самоконтролю у формуванні почуття дорослості; організованості, організаторській проникливості, здатності до активного психологічного впливу, схильності до організаторської роботи; потребі брати відповідальність на себе, у прагненні зайняти своє місце в колективі (бути лідером, діяти заради колективу), прагненні до самовираження; комунікабельності у потребі в спілкуванні. Проведено аналіз літератури щодо розкриття сутності понять «лідер», «лідерські якості», теорії, типи й ознаки лідерства. Також дослідили специфіку особливостей соціально-педагогічної роботи в загальноосвітній школі. Розглянули лідерські прояви учнівської молоді в освітньому середовищі. Для експериментально-дослідної роботи виділено компоненти (мотиваційний, емоційний та психологічний), критерії (здатність проявляти лідерські здібності; міжособистісні стосунки; психологічні властивості особистості в міжособистісних контактах) та показники (ступінь сформованості мотивації до набуття лідерських здібностей; діагностика мотивації до лідерських здібностей; рівень згуртованості групи; рівень суб'єктивно відчуття колективу; оцінка станів і властивостей особистості, а саме: рівень тривожності, рівень фрустрації, рівень агресивності) щодо наявності рівня лідерських якостей в учнівській молоді. Для обрахунку загальних результатів виділено три основні рівні лідерських якостей у молодших підлітків: високий, середній, низький. Дане дослідження проводилося поетапно.

Ключові слова: лідер, лідерство, лідерські якості, лідер-особистість, лідер-організація.

The relevance of scientific research is devoted to the education of the modern leader, which is a condition for preparing the younger generation to manage their own lives. It is clear that effective education of leaders involves taking into account the age characteristics of students. Leadership is known to manifest itself at different stages of development of personality but has its own peculiarities in motivation, promotion and effectiveness. The correlation of the general and specific qualities of the leader with the socio-psychological features of the development of leadership qualities of younger adolescents is analyzed. It was discussed in detail the activity and initiative expressed in the need to be involved in the life of the society; sociability in the pursuit of interaction with others; perseverance and performance in the pursuit of self-affirmation and self-control in the formation of feelings of adulthood; organization, organizational insight, ability to actively influence psychologically, inclination for organizational work, the need to take responsibility for oneself were observed in the desire to take their place in the team (to be a leader, to act for the sake of the team), the desire for expression; communication skills in need of communication. The literature analysis on the disclosure of concept essence of "leader", "leadership qualities", "theories", "types" and "attributes of leadership". It was also investigated the specifics of the features of social and pedagogical work in a comprehensive school. The leadership manifestations of students in the educational environment were considered. For experimental research, components (motivational, emotional and psychological), criteria (ability to show leadership skills; interpersonal relationships; psychological personality traits in interpersonal contacts) and indicators (the degree of formation of motivation to acquire leadership abilities; diagnosis of motivation to leadership abilities; level of group cohesion; level of subjective feeling of the team; assessment of states and personality traits, namely: level of anxiety, level of frustration, level of aggressiveness) on the presence of level of leadership qualities in the students. To calculate the overall results, three main levels of leadership in young adolescents revealed: high, medium, and low. This study was conducted in stages.

Key words: leader, leadership, leadership qualities, leader-personality, leader-organization.

УДК 373:005.584.2:316.46(047.31)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2019.21.2-41>

Леонova В.І.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки,
психології та педагогічних інновацій
Південноукраїнського національного
педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського

Вицукasва К.М.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки,
психології та педагогічних інновацій
Південноукраїнського національного
педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У сучасному суспільстві особливо складно самовизначитися підлітку, для якого саме цей час є ключовим у становленні й розвитку, оскільки в цьому віці закладаються і формуються основи лідерського потенціалу, який надалі розкривається в дорослому житті. Відомо, що лідерство виявляється на різних вікових етапах розвитку та становлення особистості, але має свої особливості щодо мотивації, висування та ефективності

[4]. Виховання сучасного лідера є умовою підготовки молодого покоління до керування власним життям та зміцнення Української держави. Тому формування лідерських якостей підлітків стають особливо актуальними в сьогоденні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Значну увагу в психолого-педагогічній літературі приділено проблематиці лідерства. Наукові розвідки О.О. Слюсаренко розкрили структуру лідерства. Психолого-педагогічні умови формування

лідерських якостей підлітків визначено в наукових працях К.С. Садохіна, Г.М. Махаєва, А.А. Цахаєва. Теоретичні основи формування лідерських якостей учнівської молоді виділяються в працях Наталії Сушик. В. Сбитнева, поділяючи погляди А. Лутошкіна і М. Рожкова, вважає, що лідерські якості – це сукупність певних властивостей, рис, що дає змогу члену дитячого об'єднання виділитися в конкретній справі й приймати відповідальні рішення в значущих для групи ситуаціях. А. Зоріна під лідерськими якостями розуміє якості, потрібні особистості для успішної організаторської діяльності й створення позитивної атмосфери в колективі, що сприяє досягненню загальних цілей.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці виявлення лідерських якостей в учнівської молоді.

Методи дослідження – *теоретичні*: аналіз наукової літератури з метою виявлення лідерських якостей в учнівської молоді; *емпіричні*: діагностичні (тестування, проєктивні методики), *профілактичні* (тренінги, рольові ігри).

Виклад основного матеріалу. В енциклопедичному соціологічному словнику вказано, що термін «лідерство» має два значення: провідне положення окремої особистості чи соціальної групи, яке зумовлено найбільш ефективними результатами її діяльності (економічної, політичної, наукової, спортивної тощо); процеси внутрішньої самоорганізації та самоуправління групи, що зумовлені індивідуальною ініціативою їхніх членів [5]. Таким чином, лідерство однієї особистості (по відношенню до власного життя чи діяльності групи) є індивідуальним. Відповідно, лідерство групи людей (по відношенню до розвитку власної організації чи діяльності інших організацій) є організаційним. У першому випадку ми говоримо про лідера-особистість, у другому – про лідера-організацію [3].

Синтезуючи поняття «лідер», «лідерство» з терміном «якість», Д.В. Алфімов пропонує таке визначення: лідерські якості особистості – це узагальнені властивості лідера створювати нове бачення розв'язання проблеми, успішно впливати на послідовників у напрямі досягнення групою або організацією цілей [1, с. 50]. Зокрема, В. Сбитнева, поділяючи погляди А. Лутошкіна і М. Рожкова, вважає, що лідерські якості – це сукупність певних властивостей, рис, що дає змогу члену дитячого об'єднання виділитися в конкретній справі й приймати відповідальні рішення в значущих для групи ситуаціях. А. Зоріна під лідерськими якостями розуміє якості, потрібні особистості для успішної організаторської діяльності й створення позитивної атмосфери в колективі, що сприяє досягненню загальних цілей. Лідер – це особистість, за якою всі інші члени групи визнають право брати на себе відповідальні рішення, що зачіпають їхні інтер-

еси і визначають напрямок і характер діяльності всієї групи. Таким чином, будучи найбільш авторитетною особистістю, лідер реально відіграє центральну роль в організації спільної діяльності й регулюванні взаємостосунків у групі. На відміну від керівника, що займається офіційною організацією всієї діяльності групи і управлінням нею, лідер виникає спонтанно в результаті психологічних відносин, що виникають у групі з точки зору домінування – підпорядкування. Лідер може бути, а може й не бути офіційним керівником групи. Оптимальним є випадок збігу лідера і керівника в одній особі.

Можна зробити висновок, що потреба в спілкуванні з однолітками в учнівській молоді ґрунтується на прагненні одержати визнання власної індивідуальності і значущості в мікросередовищі, бути прийнятим групою, і є домінуючою. У зв'язку з цим істотно посилюється інтенсивність міжособистісних контактів, тому що більшість підлітків прагнуть до зміни або зміцнення свого соціального статусу в групі. Прагнення до лідерства стає домінуючою тенденцією взаємодії підлітків. А само лідерство стає певним способом поведінки і діяльності та виявляється не тільки в міжособистісних стосунках, а в усіх видах діяльності.

Аналіз різних наукових підходів до визначення лідерських якостей особистості дав нам підстави для такого формулювання: лідерські якості – це риси, які забезпечують ефективне лідерство, тобто здатність виділитися в конкретній справі й приймати відповідальні рішення в значущих ситуаціях; використовувати інноваційні підходи для розв'язання проблеми; успішно впливати на послідовників у напрямі досягнення спільних цілей; створювати позитивну соціально-психологічну атмосферу в колективі. Лідерські якості – це узагальнені індивідуально-особистісні та соціально-психологічні характеристики особистості, які дозволяють їй займати авторитетну позицію в групі, впливати на її членів, їхні думки, поведінку та діяльність таким чином, щоб забезпечити їх злагоджену взаємодію та ефективну діяльність. Аналіз змісту поняття «лідерські якості» дозволив виділити загальні (компетентність, активність, ініціативність, товариськість, наполегливість, самоконтроль, працездатність, спостережливість, самостійність, організованість) та специфічні якості (організаторська проникливість, здатність до активного психологічного впливу, схильність до організаторської роботи, потреба брати відповідальність на себе, комунікабельність), притаманні особистості лідера. Встановлено, що молодший підлітковий вік є сенситивним для розвитку лідерських якостей особистості. Проведене нами дослідження дає певну можливість вирішувати питання формування лідерських якостей підлітків у виховному процесі. Перспективу подальших наукових

розвідок вбачаємо в створенні комплексної програми формування лідерських якостей, яка буде стимулювати удосконалення лідерських якостей, також розробляючи різноманітні заходи, які будуть створювати розвивальне і стимулююче середовище, з доброзичливими відносинами, враховуючи інтереси і бажання підлітків, їхні здібності [2].

Експериментально-дослідна робота вибраної проблеми проводилася серед учнів 8-х класів. Кількість респондентів становила 72 учні, віком від 12 до 14 років. Дослідження проводилися в декілька етапів: Діагностика мотивації до лідерських здібностей (Е. Жаріков, Е. Крушельницький); Методика Дж. Морено «Оцінки міжособистісних емоційних зв'язків у групі»; Методика Айзенка «Визначення типу темпераменту»; Методика Сьюзена Деллінгера «Психогеоμεтрія».

Для подальшої роботи виділено три компоненти: мотиваційний, емоційний та психологічний. Під мотиваційним компонентом розглядаємо мотивацію до лідерських здібностей дітей. До його показників входить: ступінь сформованості мотивації до набуття лідерських здібностей; діагностика мотивації до лідерських здібностей. Емоційний компонент зумовлюється ставленням дітей до власних емоцій і вчинків та їх відношенням до інших людей. Він характеризується такими показниками: рівень згуртованості групи; рівень нервово-психічної напруги; рівень суб'єктивного відчуття колективу. Психологічний компонент у свою чергу дозволяє оцінити деякі стани і властивості особистості. Показниками психологічного компоненту виступають: рівень тривожності; рівень агресивності; рівень фрустрації.

На початку експерименту було проведено знайомство з даною групою дітей. У процесі констатуючого дослідження дотримувалися такої спеціальної організації: знайомство з дітьми відбувалося у звичайних для них умовах під час ігор та тренінгу в класі на уроці. Під час спільних ігор дізнавалися імена та прізвища дітей, налагоджували контакт довіри для більш достовірних результатів; діагностичне обстеження проводилося в індивідуально-груповій формах, з використанням цікавих, весе-

лих ігрових прийомів, бесід, тестових завдань, із використанням дидактично-ігрового матеріалу на згуртованість класу.

Для подальшого обрахунку загальних результатів виділено три основні рівні психічних станів: високий, середній, низький. Високий характеризується стійкістю до невдач, рішучістю, впевненістю в собі. Окрім цього, відсутня ригідність, тобто учні швидко переключаються на інші дії. Легко встановлюють нові контакти, ініціативні в комунікаціях, такі діти часто пропонують власні варіанти вирішення комунікативних ситуацій. Середній рівень – такі учні мають тривожність припустимого рівня, проте уникають труднощів. Для них характерне позитивне ставлення до школи та класу, але рефлексія відношення до себе як до школяра практично не сформована, такі учні можуть пристосовуватися – це можливо в тих випадках, коли опонент дійсно прав. Така дитина співвідносить свої реакції з реакціями оточуючих, займає місце сірої маси в колективі. Низький – для цього рівня характерне переживання емоційного неблагополуччя, яке пов'язане з передчуттям небезпеки або невдачі. У таких дітей спостерігається невпевненість у собі, а також занижений рівень у плануванні діяльності з колективом та характерна співпраця – майже завжди компроміс, що цілком прийнятно в ряді випадків. У таблиці 2 наведено результати діагностики по кожній з методик.

Першою була проведена діагностика мотивації до лідерських здібностей (Е. Жаріков, Е. Крушельницький), таблиця демонструє, що в експериментальній групі 31,43% учнів має низький рівень лідерських здібностей, 51,43% учнів мають середній рівень, а високий тільки 17,14% дітей. У контрольній групі більшість учнів мають низький рівень 43,24%, 40,54% учнів мають високий рівень та тільки 16,22% учнів перебувають на високому рівні. Методикою було: визначити ступінь сформованості мотивації до набуття лідерських здібностей. Було запропоновано тест на 50 запитань, на які необхідно дати відповідь «так» (А) або «ні» (Б), зробивши позначку «+» у відповідній графі реєстраційного бланка. Отримані результати, що

Таблиця 1

Компоненти, критерії, показники щодо виявлення лідерських якостей в учнівській молоді

Компоненти	Критерії	Показники
Мотиваційний	Здатність проявляти лідерські здібності	Ступінь сформованості мотивації до набуття лідерських здібностей;
		Діагностика мотивації до лідерських здібностей
Емоційний	Міжособистісні стосунки	Рівень згуртованості групи;
		Рівень суб'єктивного відчуття колективу;
Психологічний	Психологічні властивості особистості в міжособистісних контактах	Оцінка станів і властивостей особистості, а саме: – рівень тривожності; – рівень фрустрації; – рівень агресивності;

зображені в таблиці, демонструють, що рівень лідерства знаходиться на середньому та низькому рівні.

Наступною була проведена методика Дж. Морено «Оцінки міжособистісних емоційних зв'язків у групі». Це метод опитування, міжособистісних стосунків, що направляються на виявлення, шляхом фіксації взаємних відчуттів симпатії і неприязні серед членів групи (в учбовому колективі). В основі лежать критерії, що формулюються у вигляді питань, відповіді на них і служать підставою для встановлення структури взаємин. Соціометрія проводиться лише в колективах, що мають досвід спільної роботи (навчання). Мета даної методики – виявити згуртованість групи, а також «лідерів» і «знедолених». Кожному учню давався заздалегідь приготований аркуш та інструкція. Після збору відповіді оброблялися і були зроблені висновки. На аркуші паперу учням треба було в правому верхньому кутку написати своє прізвище, ім'я і клас. Потім зачитувалося завдання для всіх: «У вас через декілька днів вечір у класі, з конкурсами і КВНом. З ким із присутніх в класі ви б хотіли піти на свято?» Діти повинні були написати послідовно трьох чоловік залежно від величини їхнього інтересу до нього, тобто першим треба написати того, з ким хотіли б піти в першу чергу, потім, під цифрою два – у другу чергу і лише після цього – у третю чергу. Важливо, було, щоб кожен з учнів написав особисто свою думку, лише тоді можна впевнено говорити про позитивні результати дослідження. Представлено чотири рівні групової згуртованості («зірки», «прийняті», «неприйняті», «ізольовані»), які ми об'єднали в три – високий, середній, низький. Діагностика показала, що в експериментальній групі на низькому рівні між-

особистісних емоційних зв'язків у групі 60% дітей, на середньому рівні – 17,14% дітей, а на високому – тільки 22,86% дітей. У контрольній групі на низькому рівні міжособистісних емоційних зв'язків у групі 62,16% дітей, на середньому рівні – 13,51% дітей, а на високому – тільки 24,32% дітей.

Тобто бачимо, що згуртованість навчального колективу знаходиться на низькому рівні. Рівні в даній методиці інтерпретуються так. Високий рівень групової згуртованості – це згуртований колектив, де серед усіх цінується і поважається особа кожного учня, учні не тільки здійснюють активну значущу діяльність усередині класу, але й справляють позитивну дію на тих осіб, що їх оточують. Середній рівень групової згуртованості – у класі відсутня єдність колективу, наявні лише окремі угруповання по симпатіях, загальних інтересах тощо, позитивна діяльність учнів обмежена тільки своїм класом. Низький рівень групової згуртованості – учні роз'єднані, є лише окремі лідери, що пригнічують особистість інших, колективні справи проводяться від випадку до випадку і не роблять значного впливу як на учнів даного класу, так і на тих, що їх оточують.

Не менш важливим показником є психологічний компонент. Оптимізація даного компонента є однією з головних умов реалізації навчально-виховного процесу. Для проведення тестування знадобився текст самої анкети Айзенка з визначення темпераменту, де дітям пропонувалось питання. На кожне питання відповідайте тільки «так» або «ні». Також вказали, що тут не може бути хороших чи поганих відповідей. Опитувальник складається із 57 тверджень, з якими можна погодитися, не погодитися або відповісти «Не знаю». За допомогою даного тесту виявляється

Таблиця 2

Діагностика рівня лідерських якостей у дітей середньої школи

Групи	Кількість	Рівні					
		Низький		Середній		Високий	
		Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Мотиваційний компонент							
Діагностика мотивації до лідерських здібностей (Е. Жаріков, Е. Крушельницький)							
КГ	37	15	40,54%	16	43,24%	6	16,22%
ЕГ	35	11	31,43%	18	51,43%	6	17,14%
Емоційний компонент							
Методика Дж. Морено «оцінки міжособистісних емоційних зв'язків у групі»							
КГ	37	23	62,16%	5	13,51%	9	24,32%
ЕГ	35	21	60%	6	17,14%	8	22,86%
Психологічний компонент							
Методика Айзенка «визначення типу темпераменту»							
КГ	37	8	21,31%	23	62,16%	6	16,22%
ЕГ	35	8	22,86%	11	31,43%	16	45,71%
Методика Сьюзена Деллінгера «психогіометрія»							
КГ	37	10	27,03%	25	67,57%	2	5,41%
ЕГ	35	11	31,43%	18	51,43%	6	17,14%

можливим визначити один із 4-х типів темпераменту: холерик, сангвінік, меланхолік і флегматик. Рівні в даній методиці інтерпретуються так. Високий рівень включає 2 категорії – сангвінік і холерик. Сангвінік вважається найбільш урівноваженим типом темпераменту щодо реактивності й гальмівних реакцій. Він відрізняється швидкою зміною вражень, інтересів, планів, діяльності. Виявляє високу активність у тих сферах, які йому цікаві. Сангвініки чуйні і життєрадісні, для них характерна деяка легковажність. Холерик відрізняється підвищеною збудливістю і зниженими показниками гальмівних реакцій. Він активний, схильний до частих змін настрою, запальний, іноді агресивний. Рухи, міміка і мова холерика поривчасті й швидкі. Контроль над емоціями та почуттями знижений.

До середнього рівня віднесли флегматика. Головна відмінна якість флегматика – спокій. Його дуже важко вивести з рівноваги, але водночас адаптаційні можливості у нього дуже низькі. Він довго перемикається з одного стану в інший, тому його емоційний фон зазвичай постійний.

До низького рівня віднесений меланхолік, у нього теж знижений контроль над емоційним фоном. Меланхолік дуже сприйнятливий до подразників, відрізняється чутливістю. Такі люди замкнуті, бояться змін, постійно переживають. Емоції в більшості своїй негативні. Таблиця демонструє, що більшість піддослідних має високий рівень – 45,71%. Тобто діти швидко змінюють враження, інтереси, плани, діяльності. Виявляють високу активність у тих сферах, які цікаві.

Наступним кроком вибрали анкету Сьюзена Дилінгера «Психогеоетричний тест». Психогеоетрія – цікава практична система дослідження особистості. Вона створена і широко застосовується в США. Її автор – фахівець із підготовки управлінських кадрів. За деякими даними ефективність правильно виконаного тесту сягає 85%. Цей тест дозволяє: миттєво визначити тип особи; дати докладну характеристику особистісних якостей і особливостей поведінки людини звичайною, зрозумілою мовою; спрогнозувати поведінку кожного типу особистості; визначити рівень психологічної сумісності з певними типами людей. Цей тест посилює і дозволяє частково усвідомити наше підсвідоме, інтуїтивне «відчуття» інших людей. Тому, виконуючи його, стимулювали дітей намагатися дослухатися до своєї інтуїції і, по можливості, «відключити» раціональну логіку, логічну частину нашого «Я». Було запропоновано подивитися на п'ять відомих геометричних фігур, прорахувати їх від 1 до 5. Виберіть із них ту, про яку можете сказати, що це ви, намагайтесь відчувати саме свою форму, якщо важко визначитись, то виберіть фігуру, яка найбільше сподобалась, позначте її цифрою 1, фігура, яка менше сподобалась, ніж перша, поставте 2, і так далі. Нумерацію

ставте під кожною фігурою. Рівні в даній методиці інтерпретуються таким чином. Високий рівень – фігура трикутника, що має такі характеристики: лідер, що веде за собою, бере відповідальність на себе, рішучий, орієнтований на суть ситуації, впевнений у собі, честолюбний, енергійний. Також до високого рівня віднесли фігуру зигзаг: креативний, творчий підхід до життя, концептуальність, теоретична установка, мрійливість, спрямованість у майбутнє, дотепність, експресивність, прямолінійність, захопленість. Середній рівень – фігура прямокутника: допитливий, чутливий, не амбітний, швидко засвоює нову інформацію, сміливий, збуджений, активний. Низький рівень – фігура коло: безтурботний, балакучий, легковірний, нерішучий, слабка концентрація, низька мотивація досягнення, грає на почуттях інших. Таблиця демонструє яскраво виражений низький та середній рівень виразності якостей дітей, в експериментальній групі результати схожі до контрольної групи 22,86% – 27,03% на низькому рівні, дітей на середньому рівні більше половини.

Таблиця 3

Підсумковий результат констатуючого етапу дослідження

Рівні	Експериментальна група (n = 35)		Контрольна група (n = 37)	
	Кількість	%	Кількість	%
Високий	9	25,7%	5,75	15,54%
Середній	13	37,8%	17,25	46,62%
Низький	13	37,1%	14	37,76%

За отриманими даними ми бачимо, що в експериментальній групі переважає низький та середній рівень, що становить 74,9% від усіх отриманих відповідей по методиках учнів, на низькому рівні – 37,1%, на середньому рівні – 37,8% дітей, а на високому тільки – 25,27%. Ці дані підтверджують необхідність запровадження експериментальної програми. У контрольній групі дуже схожі результати, переважає середній рівень 46,62%, на низькому рівні – 37,76%, а на високому рівні тільки – 15,54%.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна сказати, що більшість учнів даного класу намагаються поставити власні цілі вище інтересів інших людей. За такими даними спостереження, в цьому класі постійно виникають конфлікти, існує певне напруження у стосунках, учні ведуть себе роздратовано, існує певний рівень агресивності. Дане дослідження показало, що прагнення до влади як у лідерів проявляється досить слабо, що може говорити про слабку схильність керувати соціальним оточенням, нагороджувати і карати людей, примушувати до вчинення

певних дій усупереч їхньому бажанню, контролювати їхні дії. Тобто мотив влади як прагнення і здатність отримувати задоволення від контролю над іншими людьми, від можливості судити, встановлювати закони, норми і правила поведінки виражено досить слабо, але при цьому однією з домінуючих потреб є «забезпечити собі становище впливу». Мотив – це потреба, таким чином, можна припускати, що потреба вже сформована, але при цьому немає можливостей або знань для реалізації цієї потреби. Показник групової згуртованості свідчить про низький та середній рівень групової згуртованості.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алфімов Д.В. Зміст феномену «лідерські якості особистості». *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / голова ред. ради : А.О. Монаєнко ; Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2010. Вип. 11 (64). С. 44–51.
2. Леонова В.І., Хмара О. Соціально-педагогічна робота щодо наявності лідерських якостей дітей у загальноосвітній школі. *Студентські соціальні ініціативи : реалії та перспективи* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Одеса, 24 квітня 2019 р.). Одеса, 2019. С. 214–217.
3. Леонова В.І., Вігурська В., Хмара О. Лідерство – найважливіший фактор успіху. «*Науковий вимір соціальних та педагогічних проблем сьогодення*» : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та молодих науковців (Одеса, 14 грудня 2018 р.). Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2018. С. 20–22.
4. Леонова В.І. Організація соціально-педагогічної роботи щодо виявлення лідерських якостей учнівської молоді. *Kujawska Szkoła Wyższa we Włocławku* : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Психологія і педагогіка як науки становлення і розвитку сучасної особистості» 27–28 грудня. Влоцлавек, 2019. С. 34–37.
5. Соціологія: короткий енциклопедичний словник. URL: <http://subject.com.ua/sociology/dict/249.html>